

Część I Podstawy nauki 19

Rozdział 1

WPROWADZENIE I OGÓLNA PERSPEKTYWA 21

Psychologia rozwojowa 22

- Dlaczego badania dzieci? 23
- Streszczenie 24

Historyczne poglądy na dzieciństwo 24

- Starożytna Grecja i Rzym 25
- Średniowiecze 25
- Renesans 26
- Reformacja 27
- Dualistyczny model Kartezjusza 27
- Streszczenie 28

Pierwsi teoretycy 28

- John Locke (1632 – 1704) 28
- Jan Jakub Rousseau (1712 – 1778) 29
- Karol Darwin (1809 – 1882) 30
- Streszczenie 31

Pionierzy psychologii dziecka 31

- G. Stanley Hall (1846 – 1924) 31
- John B. Watson (1878 – 1958) 33
- Zygmunt Freud (1856 – 1939) 35
- Arnold Gesell (1880 – 1961) 37
- Jean Piaget (1896 – 1980) 38
- Streszczenie 40

Główne problemy w psychologii rozwojowej 40

- Natura czy wychowanie 40
- Ciągłość czy brak ciągłości 41
- Rozwój normatywny czy idiograficzny 42
- Streszczenie 42

Podsumowanie 43

Rozdział 2

TEORIE ROZWOJU DZIECKA 45

Modele poznawczo-rozwojowe 46

- Teoria Piageta 47

- Modele przetwarzania informacji 50
- Spoleczna psychologia poznawcza 50
- Streszczenie 52

Teorie uczenia się 53

- Definicja uczenia się 53
- B. F. Skinner i analiza zachowania 54
- Typy uczenia się 55

Wstawka 2-1: Badania klasyczne

Mały Albert i mały Piotruś: warunkowanie i przeciwwarunkowanie reakcji strachu 56

- Teoria uczenia się społecznego 59

Wstawka 2-2: Zastosowania

Efekty i skutki uboczne karania przez rodziców lub nauczycieli 60

- Streszczenie 64

Etologia 65

- Zachowanie i ewolucja 65
- Klasyczna etologia 66
- Zastosowanie etologii w badaniach nad rozwojem człowieka 69
- Streszczenie 71

Rozwój a środowisko

Podjęcie ekologiczne 72

Podsumowanie 75

Rozdział 3

METODY BADAŃ 77

Badania naukowe 78

- Rola teorii 78
- Obiektywizm 79
- Streszczenie 80

Typy badań 80

- Badania opisowe 80
- Badania korelacyjne 80
- Badania eksperymentalne 83
- Streszczenie 85

Badanie rozwoju 86

Badania podłużne 86

Rozwój a środowisko**Badanie biegu życia 87**

Badania poprzeczne 88

Kombinacja badań podłużnych i poprzecznych 89

Streszczenie 89

Inne strategie badawcze 89

Badania międzykulturowe 90

Badania porównawcze 90

Streszczenie 91

Problemy etyczne 91

Potencjalne ryzyko 91

Środki zapobiegawcze 91

Streszczenie 94

Podsumowanie 95

Część II

Rozwój biologiczny i fizyczny 97

Rozdział 4**GENETYKA: BIOLOGICZNE WARUNKI ROZWOJU 99****Mechanizmy dziedziczenia 100**

Podział komórki 100

Wewnątrz chromosomu 103

Wstawka 4-1: Rozszerzenie**Kwas rybonukleinowy — postaniec genów 108**

Eksperymenty Mendla 108

Streszczenie 112

Zaburzenia genetyczne 113

Zaburzenia dziedziczne 113

Wstawka 4-2: Rozszerzenie**Projekt badawczy Genom Człowieka 116**

Strukturalne defekty chromosomów 117

Streszczenie 118

Geny a zachowanie 118

Metody badań 119

Wpływ genów na cechy psychiczne 121

Streszczenie 125

Czas działania genów i interakcje geny — środowisko 126

Zmiany w działaniu genów a tempo rozwoju 126

Geny a środowisko: modele interakcji 128

Rozwój a środowisko**Wybór niszy: przebieg interakcji dziedziczność — środowisko 129**

Streszczenie 130

Podsumowanie 131**Rozdział 5****ROZWÓJ PRENATALNY 133****Stadia rozwoju prenatalnego 135**

Zapłodnienie 135

Wstawka 5-1: Rozszerzenie**Możliwości leczenia bezpłodności 136**

Okres zygoty

(od zapłodnienia do 2 tygodni) 137

Okres embrionalny

(od 3. do 8. tygodnia) 137

Środowisko prenatalne 140

Okres płodowy

(od 9. do 38. tygodnia) 141

Streszczenie 143

Teratologia: historia, zasady i znaczenie czynników naturalnych 144

Koncepcje historyczne 144

Zasady ogólne 146

Naturalne wyzwania 147

Streszczenie 154

Teratologia: wpływ leków i występujących w środowisku substancji chemicznych 154

Leki 155

Wstawka 5-2: Zastosowania**Zacząć życie z dwoma uderzeniami: uzależnione dzieci 156**

Środowiskowe substancje chemiczne 160

Rozwój a środowisko**Psychoteratologia 161**

Streszczenie 162

Zapobieganie, wykrywanie i leczenie wad wrodzonych 162

Zapobieganie 162

Wstawka 5-3: Zastosowania**Populacyjne podejście do wykrywania wad genetycznych 163**

Wykrywanie anomalii 164

Leczenie 166

Problemy etyczne 168

Streszczenie 169

Podsumowanie 169**Rozdział 6****NARODZINY, ROZWÓJ FIZYCZNY I ROZWÓJ SPRAWNOŚCI 170**

Narodziny i okres okołoporodowy 172

Poród 172

Wstawka 6-1: Rozszerzenie**Postawy kulturowe wobec porodu 174**

Pojęcie ryzyka 176

Rozwój a środowisko**Niemowlęta z grupy ryzyka: klucz znajduje się w środowisku 181**

Streszczenie 182

Zorganizowany noworodek 183

Stany pobudzenia 183

Rytmy 187

Organizacja zachowania noworodka 188

Streszczenie 194

Rozwój motoryczny 195

Rozwój motoryczny w okresie niemowlęctwa 195

Wstawka 6-2: Badania klasyczne**Czy rozwój motoryczny zależy od ćwiczenia, czy od dojrzewania? 200**

Rozwój motoryczny w okresie poniemowlęcym 201

Streszczenie 202

Mózg człowieka 203

Struktura mózgu 203

Rozwój mózgu 205

Specjalizacja półkul 206

Streszczenie 207

Rozwój fizyczny człowieka 207

Rośnięcie 207

Zmiany w proporcjach i budowie ciała 210

Zróżnicowanie płci i dojrzewanie 211

Czynniki wpływające na rozwój fizyczny i dojrzewanie 213

Streszczenie 217

Podsumowanie 218

Dotyk i ból 226

Węch i smak 227

Zmysł równowagi 228

Streszczenie 228

Słuch 229

Słuch w wieku płodowym 229

Wstawka 7-1: Rozszerzenie**Czy płód słucha matki? 230**

Wrażliwość słuchowa 230

Umiejętność różnicowania słuchowego 231

Rozwój a środowisko**Muzyka dla naszych uszu: czy doświadczenie zmienia melodię? 232**

Lokalizacja dźwięków 233

Streszczenie 233

Wzrok 233

Zdolności sensoryczne 234

Wstawka 7-2: Badania klasyczne**Co widzą niemowlęta? Prace Roberta Fantza 235**

Wzorzec wzrokowy i kontrast 237

Widzenie relacji 238

Percepcja twarzy 241

Obiekty i ich właściwości 243

Co się dzieje z przedmiotami 247

Układ przestrzenny 249

Streszczenie 252

Percepcja intermodalna 253

Eksploracyjne powiązania intermodalne 254

Reprezentacja intermodalna 255

Streszczenie 256

Rozwój uwagi 257

Uwaga w niemowlęctwie 257

Uwaga selektywna u starszych dzieci 258

Streszczenie 259

Percepcja i działanie 259

Systemy działania w niemowlęctwie 259

Systemy działania u starszych dzieci 261

Streszczenie 264

Podsumowanie 264**Część III****Rozwój poznawczy 219****Rozdział 7****ROZWÓJ SENSORYCZNY I PERCEPCYJNY 221****Teorie rozwoju sensorycznego i percepcyjnego 222**

Teoria uczenia się 223

Teoria etologiczna 223

Teoria poznawcza 224

Streszczenie 225

Zmysły o mniejszym znaczeniu 226**Rozdział 8****ROZWÓJ POZNAWCZY: PODEJŚCIE PIAGETOWSKIE 267****Teoria Piageta 268**

Streszczenie 270

Poznanie we wczesnym dzieciństwie:**Okres sensoryczno-motoryczny 270**

Badanie inteligencji niemowląt 271

Sześć stadiów 271

Pojęcie stałości przedmiotu	276	Bardziej złożone rodzaje uczenia się	319
Nowsze prace nad stałością przedmiotu	279	Pamięć u małego dziecka	321
Wstawka 8-1: Rozszerzenie		Streszczenie	324
Czy noworodki są zdolne do naśladowania?	281	Pamięć u starszych dzieci	324
Streszczenie	283	Rola strategii	324
Myślenie w wieku przedszkolnym:		Wstawka 9-1: Zastosowania	
Okres przedoperacyjny	283	Uczenie się uczenia się	326
Węcej o reprezentacji	284	Rola metapamięci	327
Silne strony myślenia przedoperacyjnego	284	Rozwój a środowisko	
Ograniczenia myślenia przedoperacyjnego	286	Nie zapomnij wyjąć ciastek z piekarnika: pamięć w domu i w laboratorium	329
Streszczenie	290	Rola pamięci konstruktywnej	331
Myślenie w młodszym wieku szkolnym:		Wstawka 9-2: Zastosowania	
Okres operacji konkretnych	290	Dzieci jako naoczni świadkowie	334
Wybrane zadania	291	Streszczenie	334
Pojęcie operacji	293	Rozumowanie i rozwiązywanie problemów	336
Pojęcie stadium	294	Poznanie otoczenia przestrzennego	336
Węcej o różnicy pomiędzy okresem przedoperacyjnym a okresem operacji konkretnych	295	Rozwój schematów	339
Rozwój a środowisko		Rozwój reguł	342
Badania międzykulturowe i Piaget	299	Wstawka 9-3: Zastosowania	
Streszczenie	300	Reguły i arytmetyka: pozbywanie się „plus-kiew”	344
Adolescencja i dorosłość:		Rola pamięci w rozwiązywaniu problemów	346
Okres operacji formalnych	300	Streszczenie	349
Cechy myślenia opartego na operacjach formalnych	301	Zmiana poznawcza	349
Przykład badania: rozumowanie na temat wahadeł	301	Ogólne zasady zmiany poznawczej	350
Nowsze badania nad operacjami formalnymi	302	Wyjaśnianie rozwoju: mechanizmy zmiany	351
Wstawka 8-2: Rozszerzenie		Wyjaśnianie rozwoju: źródła doświadczenia	352
Operacje formalne a treść	303	Streszczenie	353
Streszczenie	304	Podsumowanie	353
Zmiana poznawcza	304		
Teoria Piageta	305	Rozdział 10	
Wstawka 8-3: Zastosowania		ROZWÓJ POZNAWCZY: PODEJŚCIE PSYCHOMETRYCZNE	355
Piaget i szkoła	306	Istota testów inteligencji	357
Badania eksperymentalne nad treningiem	308	Podejście Bineta do pomiaru inteligencji	357
Streszczenie	309	Inne testy do badania inteligencji dzieci	358
Podsumowanie	309	Ocena testów	360
		Streszczenie	361
Rozdział 9		Problematyka badań nad inteligencją	362
ROZWÓJ POZNAWCZY: TEORIA PRZETWARZANIA INFORMACJI	311	Struktura inteligencji	362
Istota teorii przetwarzania informacji	312	Stość ilorazu inteligencji	364
Metafora wielomagazynowa — flow chart	313	Źródła różnic indywidualnych	366
Metafora komputerowa	314	Streszczenie	371
Porównania z Piagetem	315	Doświadczenie i inteligencja	371
Streszczenie	316	Naturalna deprywacja	372
Uczenie się i pamięć małych dzieci	316	Znaczenie rodziny	373
Warunkowanie klasyczne i instrumentalne	317		

Rozwój a środowisko**Rodzina a osiągnięcia: wyniki porównawczych badań międzykulturowych 378**

Znaczenie szkoły 379

Wstawka 10-1: Badania klasyczne**Pigmalion w szkole 382**

Oddziaływania eksperymentalne 384

Wstawka 10-2: Rozszerzenie**Podnieść iloraz inteligencji swojego dziecka? 386**

Inteligencja a rasa 388

Streszczenie 389

Inne sposoby ujmowania inteligencji 390

Wygotski i strefa najbliższego rozwoju 390

Triarchiczna teoria inteligencji Sternberga 392

Wielowymiarowa koncepcja Gardnera 393

Etologiczne podejście do inteligencji 394

Streszczenie 396

Podsumowanie 396**Rozdział 11****ROZWÓJ JĘZYKOWY 399****Teorie rozwoju językowego 401**

Teoria etologiczna (psycholingwistyka) 401

Poznawczo-rozwojowe modele języka 403

Podejście środowiskowe 404

Streszczenie 405

Okres przedsłowny 406

Percepcja mowy 406

Preferencje dotyczące słuchania 409

Pierwsze dźwięki 409

Gestykulacja i reakcje niewerbalne 411

Przejście do słów 412

Streszczenie 413

Semantyka 413

Wczesny rozwój słownika 414

Rozwój a środowisko**Wpływ klasy społecznej, płci i kolejności urodzenia na wczesne uczenie się słów 414**

Mechanizmy rozwoju semantycznego 418

Streszczenie 421

Gramatyka 422

Rozwój gramatyki 422

Mechanizmy opanowywania gramatyki 424

Wstawka 11-1: Badania klasyczne**Dodawanie końcówek do wugów i rzeczy 425****Wstawka 11-2: Rozszerzenie****Rozmowy bliźniąt: wykorzystywanie bliźniąt w badaniach nad językiem 431**

Streszczenie 432

Pragmatyka 433

Akty mowy 433

Dyskurs 434

Wstawka 11-3: Rozszerzenie**Dwujęzyczność: uczenie się jednego języka czy dwóch? 435**

Społeczna komunikacja referencjalna 436

Streszczenie 438

Podsumowanie 438**Część IV****Rozwój społeczny i rozwój osobowości 441****Rozdział 12****ROZWÓJ SPOŁECZNY I EMOCJONALNY WE WCZESNYM DZIECIŃSTWIE 442****Teorie rozwoju społecznego we wczesnym dzieciństwie 445**

Etologia 445

Teorie uczenia się 446

Poznawcze modele rozwoju 447

Streszczenie 448

Wzajemna regulacja stosunków pomiędzy małymi dziećmi i opiekunami 448

Płacz 449

Emocje i system afektywny 450

Interakcje twarzą w twarz 452

Streszczenie 454

Temperament 454

Definicje temperamentu 455

Typy temperamentu 457

Temperament i interakcje społeczne 460

Temperament i problemy w zachowaniu 461

Wstawka 12-1: Rozszerzenie**Co to znaczy "trudne"? Temperament i klasa społeczna 462**

Streszczenie 464

Przywiązanie 465

Pojawianie się przywiązania 465

Uczucia macierzyńskie 466

Pomiar przywiązania 466

Determinanty przywiązania 468

Wstawka 12-2: Badania klasyczne**Miłość macierzyńska: Badania Harlowa nad przywiązaniem 470**Wpływ przywiązania na inne zachowania 471
Streszczenie 471**Rodzina 472**

Style rodzicielskie 472

Rozwój a środowisko**Praca zawodowa matek i żłobki 473**

Rola ojców 474

Rodzice maltretujący dzieci 475

Streszczenie 476

Podsumowanie 477**Rozdział 13****ROZWÓJ MORALNY 479****Teorie rozwoju moralnego 481**

Modele poznawczo-rozwojowe 481

Teorie uczenia się 486

Spojrzenie etologiczne 488

Streszczenie 489

Rozumowanie moralne 490

Ocena modelu Piageta 490

Ocena modelu Kohlberga 491

Inne rodzaje sprawiedliwości 494

Wpływ oddziaływań społecznych na rozumowanie moralne 496

Wstawka 13-1: Badania klasyczne**Badanie charakteru moralnego: Czy są "dzieci dobre" i "dzieci złe"? 498**

Rozumowanie moralne i postępowanie moralne 498

Streszczenie 499

Zachowania prospołeczne 500

Zachowania prospołeczne we wczesnym dzieciństwie 500

Wiek i płeć a zachowania prospołeczne 501

Poznawcze i emocjonalne determinanty zachowań prospołecznych 502

Społeczne i rodzinne determinanty zachowań prospołecznych 504

Streszczenie 505

Agresja 505

Definicja agresji 506

Agresja a wiek i płeć 506

Biologiczne determinanty agresji 507

Społeczne i środowiskowe determinanty agresji 508

Wpływ procesów poznawczych na agresję 510

Rozwój a środowisko**Czy być agresywnym znaczy być odrzuconym? 511****Wstawka 13-2: Zastosowania****Trening szkolny "głośnego myślenia" 512**

Kontrolowanie agresji 512

Streszczenie 515

Podsumowanie 515**Rozdział 14****ROZWÓJ POJĘCIA JA 517****Teorie Ja 518**

Podejście poznawczo-rozwojowe 518

Teorie uczenia się 521

Teoria etologiczna 522

Streszczenie 522

Samowiedza 523

Odkrycie własnego Ja w niemowlęctwie 523

Zmiany rozwojowe w samoopisach 526

Streszczenie 527

Samocena 528

Pomiar samoakceptacji 528

Stabilność poczucia własnej wartości 529

Wstawka 14-1: Rozszerzenie**Profil Autopercepcji Dziecka 530**

Pojęcie „Ja w roli ucznia” 532

Rozwój a środowisko**Czy szkoła obniża poczucie kompetencji szkolnych u dorastających uczniów? 535**

Streszczenie 536

Samoregulacja 537

Kształtowanie się samokontroli 537

Rola mowy egocentrycznej 538

Wstawka 14-2: Rozszerzenie**Czy sposób instruowania dzieci w sytuacjach zadaniowych zależy od postaw wychowawczych rodziców? 540**

Odporność na pokusy 543

Odraczanie gratyfikacji 543

Wstawka 14-3: Zastosowania**Trening mówienia do siebie 544**

Streszczenie 546

Podsumowanie 547**Rozdział 15****ROZWÓJ RÓL PŁCIOWYCH I RÓŻNICE MIĘDZYPLCIOWE 549**

Teorie rozwoju ról płciowych 550

- Wyjaśnienia etologiczne i biologiczne 551
- Modele poznawczo-rozwojowe 551
- Podejście teorii uczenia się 553
- Streszczenie 554

Typizacja płciowa 554

- Wczesne różnice międzypłciowe 554
- Odmienne traktowanie dziewczynek i chłopców 556

Wstawka 15-1: Rozszerzenie**Technika Niemowlę X 557**

- Modelowanie: otoczenie jako źródło informacji o rolach płciowych 559
- Ojcowie a typizacja płciowa 560

Rozwój a środowisko**Konsekwencje rozwoju rodziców dla rozwoju chłopców i dziewcząt 560**

- Streszczenie 562

Rozumienie ról płciowych i stereotypów 563

- Świadomość ról płciowych 563
- Świadomość płci a zachowania typowe dla danej płci 564
- Skutki etykietowania według płci 565
- Streszczenie 566

Wpływ rodziny na rozwój ról płciowych 567

- Status społeczno-ekonomiczny 567
- Niepełna rodzina 567
- Praca zawodowa matek 567
- Postawy i metody wychowawcze rodziców 568
- Streszczenie 569

Niektóre powszechnie występujące różnice międzypłciowe 569

- Różnice poznawcze 570
- Różnice społeczne i osobowościowe 572
- Streszczenie 573

Wstawka 15-2: Zastosowania**Szkoły dla chłopców? 574****Wpływ czynników biologicznych na rozwój ról płciowych 575**

- Oddziaływania czynników genetycznych 575
- Oddziaływania czynników hormonalnych 578
- Streszczenie 581

Androgynia 582**Podsumowanie 583****Rozdział 16****STOSUNKI Z RÓWIEŚNIKAMI 585****Podejścia teoretyczne do zagadnienia stosunków między rówieśnikami 586**

- Poznawcza teoria rozwoju 586
- Teoria uczenia się 567
- Teoria etologiczna 588
- Streszczenie 589

Typowe stosunki między rówieśnikami 590

- Zmiany rozwojowe 590

Wstawka 16-1: Zastosowania**Rówieśnicy jako nauczyciele 598**

- Czynniki sytuacyjne 600
- Wpływ zmiennych poznawczych 602

Wstawka 16-2: Badania klasyczne**Stosunki między rówieśnikami u małp 605**

- Streszczenie 606

Przyjaźń 607

- Rozumienie przyjaźni 607
- Determinanty przyjaźni 609
- Zachowanie wobec przyjaciół 611

Rozwój a środowisko**Sieci społeczne i wsparcie społeczne dzieci 614**

- Streszczenie 617

Popularność i trudności w kontaktach z rówieśnikami 617

- Popularność 617
- Trudności w stosunkach z rówieśnikami 620

Wstawka 16-2: Zastosowania**Rówieśnicy jako terapeuci 622**

- Wpływ rodziny 623
- Streszczenie 624

Podsumowanie 625**BIBLIOGRAFIA 627****SŁOWNICZEK 685****INDEKS AUTORÓW 697****INDEKS RZECZOWY 714**